

ETO: 81'276.6:37

651.926

DOI: 10.19090/hk.2025.3.173-188

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

VUKOV RAFFAI Éva

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka, Szerbia
eva.vraffai@gmail.com
ORCID 0000-0001-8393-1748

A MAGYAR ÉS SZERB OKTATÁSI TERMINUSOK MEGFELELTETÉSÉNEK NYELVI ÉS TÁRSADALMI VONATKOZÁSAI

Challenges of matching Hungarian and Serbian
educational terms

Analiza ekvivalencije mađarskih i srpskih obrazovnih termina

Kutatásunk a Termini és az MTA oktatásterminológiai projektjének (MTA TMNP2023-1/2023.) alapján készült. Számba vettük a magyar–szerb viszonylatban készülő terminológiai szótárrészben megjelenő szerb ekvivalensek forrásnyelvi (magyar) elemhez való viszonyát. A megfeleltetés számos esetben nehézségbe ütközik, az okok lehetnek nyelvi és/vagy társadalmi. Megfelelő példa arra, amikor a fordítás, vagyis az ekvivalens meghatározása nyelvi nehézségekbe ütközik, az *értéstitendő hozzátartozó* terminus, amelynek a szerbben csak hasonló jelentésű, továbbá analitikus szerkezetű formája található meg: *srodnik koga treba obavestiti*. Az említett példa esetében a társadalmi-nyelvi különbségek is megfigyelhetők, hiszen a szerbiai oktatási terminológiában nem jelenik meg kompakt terminusként a forrásnyelvi elem. Ugyanakkor a magyar oktatásterminológiai korpusz is, amely a Közzoktatási Törvény szövege alapján készült, tartalmaz olyan formailag szakszónak tűnő elemeket, amelyek jelentése a társadalmi térben nehezen beazonosítható.

Kulcsszavak: oktatási terminusok, magyar–szerb ekvivalencia, nyelvi-társadalmi háttér

Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia a Magyar Nyelvért Nemzeti Program Magyar terminológiastratégia alprogram Oktatásterminológiai alprojektjét (TMNP2023-1/2023.) 2023. december 1-jén indította el a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpontban (NYTK). A projekt célja egyrészt a magyar terminológiastratégiai munkák megindítása, a kutatások és publikációk támogatása, illetve mindezek belföldi koordinációja, másrészt a határon túli nyelvészeket tömörítő Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat keretén belül – az oktatás szaknyelvének Kárpát-medencei egyesítését támogatandó (harmonizációja) – egy ingyenesen hozzáférhető nyolcnyelvű digitális oktatásterminológiai adatbázis létrehozása.

Megfelelő példa arra, amikor a fordítás, vagyis az ekvivalens meghatározása nyelvi nehézségekbe ütközik, az *értéstartó hozzátartozó* terminus, amelynek a szerbben a *kontakt osoba* mellett főként hasonló jelentésű, továbbá analitikus szerkezetű formája található meg: *srodnik koga treba obavestiti*. Az említett példa esetében a társadalmi-nyelvi különbségek is megfigyelhetők, hiszen a szerbiai oktatási terminológiában nem jelenik meg kompakt terminusként a forrásnyelvi elem. Ugyanakkor a magyar oktatásterminológiai korpusz is, amely a Köznevelési Törvény szövege alapján készült, tartalmaz olyan formailag szakszónak tűnő elemeket, amelyek jelentése a társadalmi térben nehezen beazonosítható.

A vajdasági magyarság kétnyelvűsége természetesen nem egységes, régióként és egyénenként is különbözik, hogy hol, illetve ki mennyire tudja használni a szerb nyelvet. A különböző szintű nyelvtudás azonban nem akadályozza meg a beszélőket a spontán fordítási folyamatok gyakorlásában. Andrić Edit megállapításai mérvadóak ebben a témában:

Társadalmi berendezésünk sajátosságából adódik ösztönös kétnyelvűségünk. Ezen azt a jelenséget értem, amikor valaki anyanyelve mellett auditív-imitatív úton, teljesen ösztönösen elsajátítja a hivatalos nyelvet is. Ehhez legjobban a tömegkommunikációs eszközök járulnak hozzá. Esetünkben azonban tudatos kétnyelvűségről is beszélhetünk, mert a szerb nyelvet már az általános iskola alsó osztályaiban tanulni kezdjük. A kétnyelvűség pusztán megléte azonban még nem elegendő ahhoz, hogy valaki fordítson, a szerb nyelv felületes ismerete senkit sem tesz képessé arra, hogy ezt a feladatkört betöltse. Fontos, hogy a kiinduló nyelvet (esetünkben a szerbet) minden szinten szembe tudjuk állítani a

célnyelvvel (a magyarral), emellett megfelelő rutinra kell szert tenni, és a közvetítés által kapcsolatba került mindkét nyelvben kellő általános és szakmai ismereteket kell szerezni (Andrić 2017, 270–271).

Andrić kiragadott sorai nemcsak a kétnyelvűség és a fordítói ismeret, tudás közötti eltérésre mutatnak rá, hanem arra is, hogy mennyire összetett dolog a fordítás, amely a szöveg témájára vonatkozó szakmai ismereteket is megkívánja attól, aki fordít, vagy akár szakterminológiai megfeleltetéseket végez.

A vajdasági, szerbről magyarra történő fordítások rendszeresen megjelennek a *Službeni list* magyar fordítású kiadásában, a *Hivatalos Lapban*, amely helyet ad a törvények, rendeletek, tantervek és egyéb hivatalos közlendők fordított változatának. A fordítónak egy-egy aktuális törvénytörvény fordítása hatalmas kihívás, ha figyelembe vesszük, hogy minden egyes alkalommal terminusok sorait kell létrehozni. Az évtizedek során nem állt a fordító rendelkezésére olyan szakmai apparátus, amelynek segítségével hosszabb időt, esetleg heteket szánhattak volna egy-egy terminuscsoporthoz kidolgozására. A magyar szótárak segítsége szinte semmit sem számított, hiszen társadalomspecifikus kifejezések fordításáról volt és van szó.

Vajdaság Végrehajtó Tanácsa Törvényhozási Titkárságának megbízásából 1979-ben *Önigazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára* címmel fontos munka látott napvilágot, amelynek feladata a hiányzó terminológia megteremtése volt a nemzetiségek nyelvén. A szótár a magyar, szlovák, román, ruszin nyelvek viszonylatában készült el. Andrić kiemeli, hogy „ha megfigyeljük ezeket a kifejezéseket, elmondhatjuk, hogy nagyrészt tartalmi tükrözés révén jöttek létre, tiszteletben tartva a magyar szóalkotási módot, illetve szintaktikai szabályokat” (Andrić 2017, 284). Olyan kifejezések szerepelnek itt, mint: *samoupravni sporazum – önigazgatási megegyezés; društveni dogovor – társadalmi megállapodás; udruženi rad – társult munka* stb. A példák esetében is feltűnik az olyannyira jellemző tükörfordítás.

Olyan kifejezések születtek a fordítások során, amelyek a magyar nyelvben mindaddig nem léteztek. Nem volt lehetőség összevetni a magyar ekvivalenseket korábbi magyar szótárak, terminológiai jegyzékek elemeivel. Más szakterületeken is feltétlenül szükség volt a szerb kifejezések azonnali magyar fordítására. A magyar jogi szakterminológia vajdasági hiányára Beretka és Lulić hívja fel a figyelmet. Kiemelik, hogy terminológiai, továbbá fordítási felsőfokú tanulmányi programok híján elsősorban a tükörfordításokkal elégszenek meg a jogi szövegek létrehozói. Ennek a fordítói folyamatnak egyik aspektusát elemzik:

A vajdasági magyar médiumok pótköltségvetés helyett rendre a sokkal egzotikusabbnak hangzó büdzsé-rebalansz kifejezést használják, voltaképpen magyar helyesírás szerint tüntetik fel a szerb nyelvű rebalans budžeta kifejezést. Az előlát szó használata jogi szöveggörnyezetben szintén vajdasági magyar specifikum, tükörfordítása a szerb nyelvű predviđa kifejezésnek, amely jelen esetben nem a pótköltségvetés megjólására, előrelátására, arról való előzetes intézkedésre, hanem sokkal inkább annak tervezésére vonatkozik (Beretka–Lulić 2021).

Mindez összefügg a vajdasági magyar beszélők jellegzetes spontán fordítói attitűdjével, azaz „bizonyos, a szerbben idegen szavakat úgy vesznek át – sok esetben magyar honosító képzővel –, mintha az a magyarban is egy létező és napi használatban levő idegen szó lenne. Példa erre: *báger*, *szemafor*, illetve a fenti idézetből a *rebalansz*, *büdzsé*” (Vukov Raffai–Rajslji 2024, 125).

Az oktatási terminusok megfeleltetését befolyásoló tényezők

A továbbiakban a fent említett projekt adataiból vett példák közül elemzek néhányat, bemutattva, hogy a forrásnyelvi, magyarországi magyar nyelvváltozatban számba vett terminusok megfeleltetése szerb nyelvű ekvivalensekkel milyen nyelvi és társadalmi jellegzetességeket vetnek fel. Elsősorban a magyar–szerb fordításokra vonatkozó nehezítő tényezőkkel foglalkozom, olykor azonban a korpuszon belül maradv magyar–magyar viszonylatban is kitérek a kapcsolódási pontokra. A fordítás jellegzetes megfontolások alapján történik, számba vesszük az ekvivalensek meghatározásánál vagy létrehozásánál azokat a nyelvi-társadalmi tényezőket, amelyek a terminus környezetét határozzák meg. A felmerülő nehézségek egyrészt lehetnek pusztán nyelvi, amikor a nyelvi megformálás logikája, mintája más a két nyelvben. Másrészt előfordul, hogy a terminusok által jelölt folyamatok, rendszerek vagy azok részei nem illeszkednek egymáshoz a két társadalmon belül. Néhány esetben alapos elemzést követően meghatározhatók a hasonló vagy azonos folyamat- vagy rendszerelemek, és a hozzájuk kapcsolódó terminusok ekvivalensnek fogadhatók el, vagy pedig részleges ekvivalenciát vagy ekvivalencia meg nem létét vehetjük tudomásul. Tehát e szerint a két szempont szerint veszem számba a terminológiai adatbázis terminusait, bár a két csoport között nagyon gyakoriak az átfedések.

Nyelvi-szerkezeti különbségek

Bővítmények jobbra tolódása

A vizsgált korpuszban akadnak olyan terminusok, amelyek általános fogalmak, s közel azonos jelentésmezővel rendelkeznek mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi terminus esetében. Bár az oktatásterminológiai korpuszban jelentős mennyiségben vannak jelen szó szerkezetek, az imént említett általános fogalmakat kifejező terminusok azonban ritkán azok, íme néhány példa: *bizonyítvány, képesség, magatartás, matematika, nagykorú, nevelés, online, órarend, osztály*. Ugyancsak általános tartalmú jelzős szerkezetek is megjelennek: *általános iskola, nevelési program, nyári szünet, pedagógiai intézet* stb.

A szerkezeti jellegzetességek, szóösszetételek rendje leggyakrabban ellentétes a szerb és a magyar terminusok esetében. Mindez nem befolyásolja a terminusok közötti ekvivalencia minőségét, mégis érdemes szót ejtenünk róla. Balra álló jelzők jobbra helyezése jellemző a magyarról szerb nyelvre történő fordításkor, erre Klaudy is felhívja a figyelmet más indoeurópai nyelvek esetében: „Mivel az IE nyelvekben a főnév bővítményei a főnévtől jobbra is állhatnak, a magyarról idegen nyelvre való fordítás során a balra álló bővítmények egy része jobbra kerül” (Klaudy 1994, 348). Az alábbiakban néhány olyan példa¹ szerepel a vizsgált korpuszból, ahol bal oldalról jobbra kerül a szerb ekvivalens esetében a főnév bővítménye:

alapítói határozat – odluka o osnivanju

általános iskolai körzet – područje osnovne škole, osnovna škola po teritorijalnoj pripadnosti

köznevelési szerződés – ugovor o obrazovnoj delatnosti

átvételi kérelem – zahtev za preuzimanje, zahtev za primopredaju

célzott foglalkozás – aktivnost sa određenim ciljem, usmerena aktivnost

cselekvési szabadság – sloboda delovanja

fizikai fitességi mérés – merenje (fizičke) kondicije

kártyafelhasználó – korisnik kartice

határidő-elmulasztás – propuštanje roka, nepoštovanje rokova

de:

alapfeladat – osnovni zadatak

alapkészségek – osnovne veštine

¹ A nyelvi példák esetében nem jelölöm a magyar és szerb nyelvet, mivel harmadik nyelv nem szerepel a példák között, logikusan következtethetünk, melyik nyelv szóképzleti eleméről van szó.

Képzők

A magyar terminusok jelentős része képzett szó, hiszen a képzők hozzájárulnak az elvont fogalmak kifejezéséhez. A szerb nyelvet a képzők jóval szűkebb rendszere jellemzi, a magyar „túlnyomóan szintetikus nyelv a szerb analitikussal szemben, ez fordításkor, a két nyelv gyakorlati összehasonlítása során bizonyítható a leglátványosabb módon. A szerbnek olykor három-négy szerkezeti egységre van szüksége ahhoz, hogy kifejezze azt, amit a magyarban, mondjuk, a hatóige vagy a jelzős összetétel, a birokjeles névszó egyetlen szóval kimond” (Andrić 2017, 193–194). A vizsgált adatbázisban jelentős számban találunk olyan példákat, ahol a magyar képzett szót körülírással, szószerkezettel válthatjuk ki a szerb oldalon:

értéstitendő – koga treba obaveštavati/kontaktirati

kérelmező – podnosilac zahteva

sportoló tanuló – učenik koji trenira

tankötelezettség – obaveza pohađanja škole

A tankötelezettség szó szerkezeti vonatkozásához tartozik, hogy összetett szó, képzővel (-ség) ellátott, ezáltal rendkívül tömör, a magyar nyelv szóalkotó gyakorlatait híven tükrözi. A másik oldalon nem találunk terminust, csak körülírást. Ennek nyelvi-szerkezeti és nyelvi-társadalmi okai is vannak, a szerb nyelv egy lexémával nem tud létrehozni ennyire elvont, leszűkített, továbbá jelentését tekintve is távoli szót. Másrészt a törvényben a tankötelezettséget nem a tanuló oldaláról közelítik meg, hanem a szülő oldaláról: A szülő, illetve más törvényes képviselő köteles gondoskodni a gyermek iskolába iratásáról és a rendszeres iskolalátogatásról – áll az alapfokú nevelési és oktatási törvényben (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju 2024).

helyettesítő pedagógus – nastavnik na zameni

A fenti példa esetében sem csupán nyelvi-szerkezeti vonatkozása van a megfeleltetésnek, hanem rendszerbeli is. A helyettesítő pedagógusi státus a szerb oldalon nem állandó vagy huzamos feladatkör, hanem eseti megoldásként jelenik meg, nem is kötődik hozzá terminus, csupán spontán megnevezés.

Akad azonban olyan példa is a korpuszban, ahol a magyar képzős szerkezettel hasonló módon, esetünkben melléknévi igenévképző található a szerb oldalon is:

felhatalmazott – ovlašćen

Terminus és körülírás

A szerb oldalon a megfelelő ekvivalens néhány esetben körülírással szerkeszthető meg, tehát szintagmával tudjuk visszaadni azt a jelentést és funkciót, amit a célnyelvi elem tartalmaz:

családi pótlékra jogosult személy – osoba koja ima pravo za dečiji dodatak
'az a személy, aki családi pótlékra jogosult'; még: korisnik dečijeg dodatka
osztálybontás – podela učenika odeljenja u grupe 'a tanulók csoportokba
osztása'

tanköteles tanuló – učenik koji je obavezan da se školuje 'tanuló, aki köte-
les iskolába járni'

sportoló tanuló – učenik koji se profesionalno bavi sportom 'tanuló, aki
profi módon sportol'

A célnyelv nyelvi környezetének hatása a terminus kiválasztásánál

A projekt országspecifikus terminusainak esetében előfordultak olyan példák, amikor a forrásnyelvben (szerb) megjelenő terminus magyar regionális megfelelője, egy magyar lexéma a célnyelvben – ebben az esetben ez a magyar – már „foglalt”, illetve szakterminusként működik egy szaknyelvi kontextusban, ahol a jelentése nem vagy nem teljesen felel meg a forrásnyelvi jelentésnek. Ilyen a szerbben és a magyarban is meglevő *osztályelnök (predsednik razreda)*. Ez a terminus Magyarországon nem funkcionál az említett jelentésben, mivel már foglalt 'Magyar Tudományos Akadémia tudományos osztályának elnöke' jelentésben, illetve más hasonló értelemben jelenik meg. Magyarországon ez az osztályközösségben betöltött funkció nem is jelenik meg a közösségben, míg Szerbiában 'iskolai osztályközösség megválasztott képviselője' jelentésben általánosan ismert terminusról van szó, amelyet a projekt országspecifikus terminusai között tarthatunk számon. Hasonló módon kezelhetjük a korpuszon belül a *pedagógus (pedagog)* terminust is, hiszen az mindkét közösségben jelen van, de más jelentésben, Magyarországon 'tanárok, tanítók, nevelők' jelentésben használják, a szerbben viszont 'neveléstudományi szakember' jelentésben. Ezzel a terminusok ekvivalenciájának az oktatási és társadalmi rendszer általi befolyásoló tényezőire is kitértem. Még néhány idetartozó példát említenék: *szakmunkatárs, rendes tanuló*, osztályzatok megnevezése stb.

A célnyelvi környezetben a szinonimák jelenléte döntés elé állítja a fordítót, ugyanis a szakterminológiához illeszkedő ekvivalenst kell meghatározni. Következésképpen rögzített szakterminológia hiányában egy-egy fogalom vagy jelenség megnevezésére használatosak a különböző lexémák. Andrić Edit

hangsúlyozza, mennyire összetett feladat kiválasztani a megfelelő ekvivalenst akkor, amikor a „forrásnyelvi terminusnak több szó felel meg a célnyelvben, de az is, ha a célnyelv nem tesz különbséget két sajátos, fontos kategória között. Tehát amikor az egyik nyelvben differenciáltabb a fogalomkör mint a másikban”(Andrić 2017, 288).

A vajdasági magyar regionális köznyelvben jellemzően előfordulnak szóbeliségben élő alakváltozatok, amelyek esetleg egy korábbi társadalmi-közigazgatási rendszerhez igazodtak, egyben a tervezett terminussal vetélkednek a megjelenés gyakoriságáért. Előfordulnak a sajtóban, továbbá az informális nyelvhasználat színterein is jelen vannak. Másrészt a magyarra fordított törvényekben, szabályokban is megnevezik az adott fogalmakat, a fordító minden bizonnyal legjobb tudása szerint igyekszik a forrásnyelvi, szerb kifejezésnek több szempontból is a legpontosabb ekvivalensét meghatározni. Mivel a törvényekben szereplő terminus nem terjed el, a gyakorlatban sokkal inkább a „másik” megnevezés van jelen.

A vizsgált korpusz elemei közül kiemeltem néhány olyan terminust, amelyek esetében a célnyelvi környezetben élő magyar regionális nyelvváltozatban megjelennek szinonimák, ezek jó néhány esetben a többségi nyelv, azaz a célnyelv hatására alakultak ki:

óvoda – iskoláskor előtti intézmény

középiskola – középfokú iskola

óvónő – óvodai nevelő – nevelő

félévi osztályzat – félévi záróosztályzat – félévi minősítés

Tóth Juhász hangsúlyozza, hogy a jogi-közigazgatási szövegek fordításában – hozzátehetjük, hogy a szakterminológiában ugyanúgy – a fordítónak „nincs szüksége az átváltási műveletek mindegyikére, mint például a szépirodalmi fordítás esetében, hiszen nem a mű szellemének éreztetésére törekszik, hanem az üzenet minél pontosabb közvetítésére” (Tóth Juhász 2023, 135). Tóth Juhász Orosz János szótárából (Orosz 2011) hoz példákat annak szemléltetésére, hogy például a magyar *döntés*, *határozat*, *rendelet* hogyan feleltethető meg az adott szerb forrásadatnak: „Ahhoz, hogy a fordító ki tudja választani a megfelelő terminust, figyelembe kell vennie a szöveggörnyezetet, továbbá a jelentés szűkítésének műveletét kell alkalmaznia. Ez azt jelenti, hogy először megkülönbözteti a szó különböző jelentéseit (differenciálás), majd kiválaszt egyet közülük (konkretizálás)” (Tóth Juhász 2023, 135). Hasonlóképpen jártunk el a korpusz forrásnyelvi elemeként szereplő, oktatási-nevelési kontextusban

előforduló *intézkedés* szóval. A szerbben három ekvivalensjelölt is szóba jöhet: *nalog*, *odredba* és *mera*, amelyek szinonimák. A *nalog* parancsszerű intézkedés, az *odredba* rendelkezés jellegű, míg a *mera* jelentése 'kritérium, eljárás, elv' is, ugyanakkor 'intézkedés' jelentésben éppen az oktatásban rendkívül elterjedt a használata. A szerb–magyar szótár (Burzan–Kacziba 2016) az 5-ös sorszám alatt hozza az utóbbi jelentést, amelynek a további sorszámok alatt található jelentések nem szinonimái. Választásunk ez utóbbi szóra esett.

Társadalmi-oktatásszervezési különbségek tükröződése a terminusok összevetésének folyamatában

A vizsgált korpusz jelentős részében olyan forrásnyelvi elemekkel találkozhatunk, amelyek jelentését meghatározzák a sajátos (társadalmi-oktatási) rendszerbeli különbségek, amelyek a célnyelvi környezetben már más szerkezetben vannak jelen. Lehocki-Samardžić Anna és munkatársai (Lehocki-Samardžić–Csapó–Đelatović 2024, 115) hasonlóképpen felfigyeltek a két, esetükben a magyar és a horvát oktatási rendszer különbségeinek tükröződésére a terminológiai megfeleltetéskor. Példáikat négy csoportba sorolták „az iskola típusa szerint, a pedagógiai dokumentáció és az okiratok megnevezése alapján, a tanulási-tanítási folyamat résztvevői és a tantárgyak megnevezése alapján, amit egy egyéb, az érdekességeket tartalmazó kategóriával” egészítettek ki. Tematikai csoportosításukat talán kiegészítheti az a néhány példa, amit az alábbiakban vizsgálok meg. Elsőként az iskolatípusokhoz kapcsolódó terminusok közül elemzek néhányat, amelyek esetében jellemző különbségek figyelhetők meg a magyarországi és a szerbiai oktatási rendszerek, illetve modellek között:

alapfokú művészeti iskola

Szerbiában csak kiegészítő képzésként jelenik meg alapfokon a zeneiskolai képzés, azonban balett és képzőművészeti képzést (is) nyújtó iskolamodell nem működik az országban.

artista

A kifejezés bekerülhetett a magyarországi oktatási terminológiába, mivel artistaképzés folyik az országban, Szerbiában viszont ilyen képzés az akkreditált oktatási programok között nem szerepel. Az ekvivalens meghatározásakor részleges ekvivalenciát jelöltünk meg, ugyanis az oktatás vonatkozásában nem működik terminusként a célnyelvi megfelelő.

egyházi jogi személy – crkve i verske zajednice koje imaju svojstva/status pravnog lica

Az oktatási terminológiában a terminus az egyházi iskolák vonatkozásában került be, mindazonáltal a célnyelvi oldalon azonos funkciójú terminust nem tudtunk meghatározni, mivel Szerbiában nincsenek egyházi iskolák. Emellett a szerkesztett ekvivalensre, amelyet a két nyelv viszonylatában csak részleges ekvivalencia jellemezhet, az is rányomja a bélyegét, hogy a pravoszláv egyház nem jogi személy, ahogyan az a Magyar Katolikus Egyház.

egységes gyógypedagógia, konduktív pedagógia módszertani intézmény – inkluzívna ustanova

A magyar terminus egyfajta módszertani intézményre vonatkozik, ennek pontosítását is tartalmazza a terminus. A szerbiai oktatási és közigazgatási rendszer nem ismeri fel ezt a specifikus intézményt, ahol speciális munkamódszerrel dolgoznak az arra rászorulókkal. Szerbiában a vajdasági magyar nyelvváltozatban az *inkluzív*, szerbben *inkluzívna*, magyarul a fogalom még *befogadó* alakban és jelentésben is él.

életvitel – način života 'életmód' és életvitelszerűen – stalna boravišna mesta 'állandó lakhely'

Maga az *életvitel* kifejezés – a magyarban is új keletű, összetett szó, az 1966-os kiadású *Értelmező szótár*ban még nincs benne – nincsen jelen a szerbben, tehát maga ez a fogalom, amely a közhivatali ügyintézés szakterminusa, nem jelenik meg a célnyelvi társadalomban. Az adott szóból szerkesztett további terminus, az *életvitelszerűen* is más gondolatmenet alapján létrejött szerkezettel mutathat ekvivalenciát a célnyelvi oldalon.

externátusi elhelyezés

Az oktatásterminológiai adatbázishoz kapcsolódó definíciója a következő: „Olyan tanulókra vonatkozó elhelyezési forma, amely akkor valósul meg, amikor a lakhatási feltételek kivételével – a tanuló jogai és kötelességei azonosak a kollégiumba felvett tanuló jogaival és kötelességeivel, azonban a lakhatási feltételekről a tanulónak kell gondoskodnia, ennek költségeit az iskola, a kollégium részben vagy egészben átvállalhatja”. Szerbiában teljességgel ismeretlen rendelkezés, illetve intézményi forma, ekvivalenciatípusa emiatt terminusjelölt. A magyarban több évtizedes, akár évszázados múltja van a fogalomnak, változó jelentéssel.

gyógypedagógus – defektolog

A szerbiai oktatásszervezésben, továbbá a felsőoktatásban is a *defektolog* kifejezés terjedt el, amelynek rendkívül diszkriminatív voltát a szerb társada-

lomban már felismerték. A vajdasági magyarban azonban leginkább a forrásnyelvi terminus használata jellemző.

határon túli kirándulás – ekskurzija u inostranstvo

Részleges ekvivalencia jellemzi a két terminus kapcsolatát. A *határon túl* kifejezés Magyarországon egyedi jelentéssel bír, nem azonos a *külföldi* terminussal, ellenben a szerbben a *külföldiségnek* ez az árnyalata kifejezetlen.

kerettanterv – plan i program nastave i učenja – tanterv

A magyarországi kerettanterv tömör, nagyon konkrét jelentésű terminus, míg a szerbben használt kifejezés sokkal analitikusabb és kifejtettebb, tehát spontán nyelvhasználati vonások jellemzik. A szerb ekvivalens alapján jelenik meg a vajdasági magyarban is a terminus: *tanterv* vagy *tanterv és tanmenet*.

készletanyagok – predmeti za razvijanje veštine

A magyar oktatási rendszerben tantárgyi kategóriát jelent a terminus, míg célnyelvi ekvivalense csak alkalmi szószerkezet, amely terminusjelöltként szerepel az adatbázisban, ugyanis ebben a megközelítésben Szerbiában nem csoportosítják a tantárgyakat.

köznevelési e-ügyintézés – e-Dnevnik (elektronski dnevnik) – e-napló

A magyar terminus magán viseli a hivatalos nyelvi regiszter jegyeit, hiszen a *köznevelés* kifejezés valószínűleg csak formális nyelvhasználatban jelenik meg, az ügyintézés pedig már jelentésénél fogva is meghatározó. Ezzel ellentétben a szerbiai terminusban csak a *dnevnik* 'napló' utal, nem kizárólagosan az oktatásra.

magatartás – magaviselet – vladanje

A fenti példa a célnyelv környezetének magyar nyelvváltozatát helyezi a magyar terminus mellé. A *magaviselet* ugyancsak oktatási terminusként jelen volt a magyar nyelvterület egészen, már helyenként archaikus stílusértékű, a vajdasági magyar nyelvváltozatban a hivatalos oktatási terminológia része, az iskolai okmányokban megjelenik.

nemzetiségi nyelv – jezik nacionalnih manjina – nemzeti kisebbségek nyelve

A terminusbeli eltérésnek elsősorban nyelvi vonatkozásai vannak, azonban ezek némi társadalmi töltettel is rendelkeznek. A szerbben nem jött létre olyan kifejezés, mint a *nemzetiség*, a *nacionalni* 'nemzeti' kifejezést használják a kisebbségek megjelölésekor is jelzőként a *manjina* 'kisebbség' kifejezéshez csatolva. Végző jelentése a célnyelvi terminusnak így 'nemzeti alapon létrejött kisebbség nyelve'.

pedagógiai szakszolgálat – pedagoško-psihološka služba 'pedagógiai-pszichológiai szolgálat'

A szerbiai iskolákban az adott szakszolgálat alkalmazotti tisztségét pszichológus, illetve pedagógus végzettségű szakember tölti be, nagyobb intézmények esetében mindkettő.

pedagógus – A szó használatos ugyan a vajdasági magyar nyelvváltozatban, és a szerbben is *pedagog* formában, jelentése azonban nem az oktatókra vonatkozik, hanem a pedagógus szakemberre, azaz a neveléstudománnyal foglalkozó bölcsész jelöli a szó. Ellenben a szerb *prosvetni radnik*ből tükörfordítással létrejött szó szerkezet, a *tanügyi munkás* a magyarországi *pedagógus* teljes ekvivalense.

speciális tanterv – individualni obrazovni plan (IOP) – egyéni oktatási terv

A Szerbiában kidolgozott speciális tantervhez valódi terminus tartozik, amelynek alapján mozaikszó is létrejött. A vajdasági magyarban a magyar megnevezés mellett gyakran a szerb mozaikszót használják. Maga a speciális tanterv három fokozatot foglal magában, beleértve a tehetséges gyerekek speciális vagy egyéni tantervét.

tanév rendje – kalendar školske godine/ školski kalendar – iskolai naptár

A magyarországi terminus szigorúbb, megszorítóbb benyomást kelt, a szerbben pedig az évi naptár fogalmát használják fel, tükörfordításként jelenik meg a regionális magyar kifejezés.

vezető pedagógus – koordinátor

A terminus a pedagógushallgatók hospitálásának vonatkozásában jelenik meg, a gyakorlóiskola azon munkatársának megnevezése, aki a hallgatók iskolai gyakorlatát szervezi és figyelemmel kíséri. A szerb oktatási rendszerben kevesebb feladatot és figyelmet kap a gyakorlóiskola megbízott alkalmazottja, alkalmi döntés határozza meg, hogy ki végzi ezt a feladatot az intézményben.

Az iskolai osztályzatok

A két elemzett oktatási rendszer legszembevetőbb különbségei az érdemjegyek megnevezésében jelennek meg. A magatartás, szorgalom és tanulmányi előmenetel értékeléséhez kötődő terminusok eltéréseit táblázatban mutatjuk be (Vukov Raffai – Rajsli 2024):

Tanulmányi érdemjegyek	Magyar HU	Magyar SR	Szerb
5	jeles	kitűnő	odličan
4	jó	jeles	vrlo dobar
3	közepes	jó	dobar
2	elégséges	elégséges	dovoljan
1	elégtelen	elégtelen	nedovoljan
	Magatartás	Magaviselet	Vladanje
5	példás	példás	primerno
4	jó	jeles	vrlo dobro
3	változó	jó	dobro
2	rossz	kielégítő	zadovoljavajuće
1	–	elégtelen	nezadovoljavajuće

A megnevezések rendszerére tekintve láthatjuk, hogy a szorgalomért Szerbiában sem numerikus értékelés, sem szóbeli minősítés nem jelenik meg a rendszerben. A tanulmányi előmenetel érdemjegyei közül az első három (5, 4, 3) megnevezése kedvezőbb a szerb oldalon, azaz az osztályzatok magyar megnevezései visszafogottabbak. Ugyanilyen irányú minőségi eltérés jelenik meg a magatartás esetében a 2-es, 3-as és 4-es minősítéseknél, ahol például a szerbiai *kielégítő*nek Magyarországon a *rossz* felel meg. Az osztályzatok eltéréseit a tanulmányi érdemjegyek esetében valamiféle csúszásként értelmezhetjük, ahol a skálán a szerbhez képest bekerül egy új megnevezés, minősítés, a *közepes*, de fordítva, a magyarhoz képest a szerbben megjelenik a *kitűnő*. Mindent összevetve az osztályzatok megnevezése megengedőbb attitűdöt sugall a szerb oldalon.

Zárszó

A tanulmány első részében a fordításhoz szükséges fordítói szakmai tudás meglétének fontosságáról volt szó, mégis Vajdaságban a magyar beszélők, akik többnyire kétnyelvűek, a mindennapokban fordítói tevékenységre kényszerülnek, hasonlóképpen más „két- vagy többnyelvű közösségben, ahol a kisebbségi nyelvek is hivatalos nyelvek, továbbá az oktatást, közigazgatási és jogi szolgáltatásokat is megszervezik a kisebbség nyelvén, fordítóvá tesz számos »civilt«, főleg, ha az illető a közszférában dolgozik. Lépten-nyomon olyan fordítási feladatba botlik az egyén, mint például egy kisebbségi vagy többségi

nyelvű űrlap kitöltése, ahol fordítani kell” (Vukov Raffai – Rajsli 2024, 130). Különösen az oktatásban van ez így, hiszen a pedagógusokat az olyan kötelező gyakorlatok, mint amilyen a kétnyelvű adminisztráció, a tanítási programok többségi nyelven történő közreadásából fakadó fordítási feladatok, az egyéb oktatási-közigazgatási tennivalók, rákényszerítik a folyamatos spontán fordításra. Az így létrejött kifejezések terminussá válnak a közösségben.

Végezetül két olyan példát mellékelek, amelyek rámutatnak a terminusok létrehozásának folyamatára a Facebook közvetítésével:

2022 októbere

Tisztelt csoporttagok! Bátorkodom megkérdezni, hogy abban az esetben, amikor a kisebbség tannyelvén folyik a tanítás, akkor hogyan állítsuk be a törvényi előírásokkal összhangban, mi osztályfőnökök az E-naplót... kötelező-e cirill írásmód is, és mellé a magyar/horvát stb--- (aktuális kisebbségtől függően) [...] vagy elegendő csak a kisebbségi nemzet nyelvén beírni az órákat, testületi jelentéseket, szülői értekezleteket stb. Ha valakinek módjában áll, válasza mellett, az erre vonatkozó törvényszakaszt is megköszönöm! Tisztelettel üdvözlöm, (név)

Hozzászólás: A szabályzat még papíralapú naplóról rendelkezett. Abban úgy írja, hogy „dnevnik rada”-t csak a tanítás nyelvén írjuk. Volt ilyen rész a naplóban, órataralom, osztályzatok, sőt talán jegyzőkönyvek is abban a részben voltak. Ezt azonban most az elektronikusban nehéz értelmezni. Azt gondolom kutya kötelessége lenne a magyar politikumnak kiharcolnia, hogy a teljes naplót lehessen a tanítás nyelvén vezetni. Kérni kell a minisztériumtól hivatalos tolmácsolást, mert a szabályzat aligha értelmezhető jelen helyzetben.

(2) 2019 októbere

Kedves Kollégák! Hogyan fordították le ezt a tárgyat: Vannastavne aktivnosti? Köszönöm a választ.

Hozzászólás: Tanításon kívüli tevékenység

Irodalom

Andrić Edit. 2017. Szakfordítás. In *Fordítás – Kritika prevoda*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Beretka Katinka – Lulić Emil. 2021. A szerb nyelvű és magyar jogi terminológiai helyzete, avagy az ország, ahol előlátják a büdzsé-rebalanszt. In *Terminológiasztratégiai és alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*, szerk. Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia. 156–174. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.

Burzan, Mirjana – Kacziba Ágnes. 2016. *Srpsko-mađarski rečnik – Szerb-magyar szótár*. Újvidék: Forum Könyvkiadó Intézet.

- Klaudy Kinga. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica <https://mek.oszk.hu/22600/22623/22623.pdf>
- Lehocki-Samardžić, Anna – Csapó Nándor – Delatović, Sonja. 2024. A horvátországi magyar oktatási terminológia sajátosságai a magyar köznevelési rendszerhez viszonyítva. In *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés kétnyelvű környezetben*, szerk. Baukó János – Presinszky Károly. 95–108. Nyitra–Törökbálint: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat.
- Orosz János. 2011. *Szerb–magyar jogi és közigazgatási szótár*. Újvidék: Forum.
- Tóth Juhász Tímea. 2023. A *Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja* szerb nyelvű számainak és magyar fordításainak összevető elemzése. *Hungarológiai Közlemények* 54 (4): 133–144.
- Vukov Raffai Éva – Rajsli Emese. 2024. Oktatási terminusok szerkezeti eltérései magyar–szerb viszonylatban. In *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés kétnyelvű környezetben*, szerk. Baukó János – Presinszky Károly. 123–133. Nyitra–Törökbálint: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju 2024. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html

CHALLENGES OF MATCHING HUNGARIAN AND SERBIAN EDUCATIONAL TERMS

The present research was based on the “Termini” project, supported by the Hungarian Academy of Sciences (MTA TMNP2023-1/2023) aimed at the analysis of educational terms. We considered the relationship of the Serbian equivalents to the source language, i.e. Hungarian terms in the Hungarian - Serbian dictionary in the making. In many cases, matching is difficult, the reasons may be linguistic and/or social. A good example of when the translation, or the definition of the equivalent, encounters linguistic difficulties is the related term to be notified, which only has a form with a similar meaning and analytical structure in Serbian: A good example of when the translation, i.e. the definition of the equivalent, runs into linguistic difficulties is, for example, *értésítendő hozzátartozó*. (the relative to be notified), which in Serbian only has a similar meaning and an analytically structured form: *srodnik koga treba obavestiti*. In the case of the mentioned example, socio-linguistic differences can also be observed, since the source language element does not appear as a compact term in the Serbian educational terminology. At the same time, the Hungarian corpus of educational terminology, which was created on the basis of the text of the Public Education Act, contains elements that seemingly appear to be technical terms, whose meaning is difficult to identify in social space.

Keywords: educational terms, Hungarian-Serbian terminological dictionary, socio-linguistic background

ANALIZA EKVIVALENCIJE MAĐARSKIH I SRPSKIH OBRAZOVNIH TERMINA

U okviru projekta Mađarske akademije nauka (MTA TMNP2023-1/2023.) radi se istraživanje vezano za stručne termine u obrazovanju sa aspekta višejezičnih sredina van granice Mađarske. Deo istraživanja se bavi prevodima mađarsko-srpskih obrazovnih termina, a ovaj rad proučava odnos srpskih ekvivalenata koji se pojavljuju u delu mađarsko-srpskog terminološkog rečnika prema elementu izvornog jezika (mađarski). U mnogim slučajevima uparivanje je teško, a razlozi za to mogu biti lingvistički i/ili društveni. Dobar primer za slučaj kada prevod, odnosno definicija ekvivalenta, nailazi na lingvističke poteškoće, predstavlja mađarski termin *értésítendő hozzártatózó*, koji u srpskom ima samo približno značenje i analitički strukturisan oblik: srodnik koga treba obavestiti. U slučaju pomenutog primera mogu se uočiti i društveno-jezičke razlike, budući da se u srpskoj obrazovnoj terminologiji izvorni jezički element ne pojavljuje kao kompaktni pojam. Istovremeno, mađarski korpus obrazovne terminologije, koji je pripremljen na osnovu teksta *Zakona o narodnom obrazovanju*, sadrži elemente koji formalno izgledaju kao stručni termini, čije je značenje teško identifikovati u društvenom prostoru.

Ključne reči: stručni termini obrazovanja, lingvističko-društveni aspekti, mađarsko-srpska ekvivalencija stručnih termina

A kézirat beérkezésének ideje: 2025. febr. 28.

Közlésre elfogadva: 2025. máj. 8.